

Szegedi emlékek

Az őszinteség színésznője

Orsolya Erzs, tiszta lelki, a rajongó, a színpadért elepedő nagy magyar színésznők egyike. Ötven éve már, hogy először lépett fel a szegedi színházban. Egész életét a magyar szó, a magyar színjátszás bűvös műhelyeiben töltötte — három-éves korában Blaha Lúza karján „szerepelt” a balatonfüredi Fenyvesi Színházban.

Palágyi Lajos, az akkori szegedi színiigazgató 1922-ben „látatlanban” szerződtette le Kaposvárról a huszonegy éves, negyvenöt kilós, hallatlanul szexuális színésznőt, aki már első bemutatkozásával meghódította a közönség és a kritikusok szívét.

— Akármít csináltam, vastapsaim voltak — emlékszik vissza a művésznő arra az időre, amikor a szegedi főtéren még alig volt árnyék. — Három éve, amikor legutóbb Szegeden jártam, hatalmas lombú platánfák alatt sétálhattam.

Szegeden Molnár Ferenc „A hattyú” című darabjában mutatkozott be. „Orsolya Böske szeretetreméltóan kedves, mindent kihoz a szerepből” — írta róla rögtön a szegedi kritika. Dicsérték finomságát, érzékenységét, Benkő Miklós azt kérte jutalmjátéknak, hogy a „Liliom”-ban vele játsszon. Helai Jenő „Kis cukrászdá”-ja, a „Salome”, a „Bajazzók”, a „Égi és földi szerelem”, a „Hamlet” osztatlan sikert aratott. A „Tökmag” — a mai Tacsó — kis senki-féle szerepére meghívták azt, aki Pesten játszott. Orsolya Erzs beült a páholyba, megnézni a játékát, s a közönség nem a pesti színésznőt, hanem őt tapsolta meg!

A siker ellenére pusztán az ebédre és egy Kossuth Lajos sugárúti cselédszobára futotta a gázsijábol.

— Mégis azt mondom, a földön van a mennyország. Csodálatosan szép volt az életem, nem tudja elgondolni, mennyi nyíltzsinári tapsorkánban volt részem. Azt mondták rám: az őszinteség színésznője. Mögöttem soha nem éreztek ko-

médiást, sosem mondták, „de jó ez az Orsolya Erzs”, hanem, hogy „de jó ez a Baradlayné” vagy „ez a Kaméliás hölgy”. Mondhatom nem volt könnyű az életem, de nem féltem senkitől, nem voltam gyáva, engem nem lehetett a legnehezebb időkben sem megijeszteni, hogy erkölceimmel ellenkező dolgot cselekedjem. Szegeden történt, hogy a rendezőm megharagudott rám, és meg akart buktatni. Lehozta Darvas Lilit szombat-vasárnapra játszani, s nekem egyetlen próbával Darvas Lili után kellett eljátszanom ugyanazt a szerepet. És vastapsot kaptam a közönségtől...

Tűzszerészek, robbanóteszték

A hadsereg illetékes szerveinek munkatársai összegezték a katonai tűzszerészek 1971-ben végzett munkájának eredményeit. Az összesített adatokból kitűnik, hogy a múlt évben összesen 2789 bejelentés érkezett a polgári lakosság, valamint a polgári hatóságok részéről újabban felfedezett különböző második világháborús eredetű veszélyes robbanótestekről. Az ugyancsak 1971-es bejelentések alapján újabb ötvenöt hektár szántó-

terület aknamentesítése szükséges, s a jelenlegi nyilvántartás szerint a mentesítendő területek teljes nagysága kilenszáztizennégy hektár.

Az asszony vigasztal: — Szép lány vagy... Vigyázz magadra. Nehogy te is úgy jársz... Sokáig csend van. Érzem, ha holnapig itt állnék, akkor sem beszélne hozzám többet. Kifelé indulok. Gyorsan jönnek utánam. Kívül kerülök a kapun, és megfogom a léckerítést. Elés a hangom: — Hol lakik az apám? Szeretnék neki írni... Az asszony felkapja a fejét: — Nézd csak... — hallom. — Micsoda követelőző! Nem mozdulok. Dacosan nézek rá. — Hát nézd meg a kezeit. — Az öregember halkán szól. — Nem látod? Egészen olyan... — Nincs értelme — hallom ismét a csattogást. — Semmi értelme.

Művészetét nagyra becsülte Csontos Gyula, Pethő Imre, (ők csinálták neki a reklámot Pesten), Hevesi Sándor figyelt rá föl elsőnek, Joób Dániel volt az, aki a vidéki nyomortól megbetegedett tüdejét gyógyíttatta. Orsolya Erzs ma is az élő magyar színpad egyik legnagyobb egyénisége...

Gulay István

Mire jó a művészet?

Én, aki mi akar lenni

Miért áldozott mindig is pénzt, fáradságot, energiát a művészetekre az emberiség, amióta csak leszállt a fáról és kétlábúra állt?

4. „És megformálta Jahve Elohim az embert, a port a földből, belefújta orrába az élet lehelletét és az ember élőlény lett.” (Genesis 2, 7)

A bibliai szöveg így mondja el a teremtés aktuálisát. Egy helyen. Mert más helyen Isten a hatodik napon parancsszavával teremtette meg az embert, akkor, amikor már az egész világ-mindenség kész volt. Saját képére, férfinak és asszonynak teremtette az első emberpárt és azt a feladatot tűzte elé, hogy sokasodjék és uralkodjék a Földön.

Mit ért a mítosz ember és Isten hasonlóságán? Azt, hogy az embernek értelme van, és akarattal felruházott lelke van, amint Isten is lélek. Ime, egy magyarázat az ember mibenlétéről, a sok közül. Igaz, a legtartósabbak egyike.

Korábban másként látta magát az ember: a természet és egy közösség részének. Később megint sokféle magyarázat igyekezett tisztázni: miért és mitől más az ember, mint a többi élőlény? Hogy ne menjünk messzire, századunkban él és hat egy olyan filozófiai elképzelés, amely csak az egyedi ember, a világba taszított ember létét ismeri el. Ebben a mágnányos világban — ahol lehet, hogy más emberek is léteznek, de lehet, hogy nem — az egyénnek szüntelenül választania kell az eléje kerülő lehetőségek között, s választásaival valósítja meg önmagát. Ezt a filozófiai irányzatot egzisztencializmusnak nevezik.

Mi köze mindennek a művészetekhez, a művészetek céljához, értelméhez? Nagyon is sok. Elsősorban azért, mert a művészek mindig az embert, és az emberi viszonyokat vizsgálják. Minden műalkotás hordozza hát alkotója elképzeléseit az emberi életéről, annak céljáról, értelméről. Ezen felül ezek az elképzelések mindig képet alkotnak is öltöttek a művészek munkáiban. Az ember teremtése, az egész bibliai mi-

tológiai századokon át központi témája volt a művészeteknek. (Igaz, a vallásos Michelangelónak sem tetszett már az ember orrába fújt isteni lélek képe, nagyszerű freskójának Istene a kisujjával érinti Ádám ujját, mintegy áramúttal ébresztve lelkes lényé.) Az egzisztencialista filozófia elképzeléseit pedig bizonyos írók — elsősorban Sartre és Camus — elbeszélő művészetében jobban kifejezi, mint elméleti fejtegetéseik.

Dehát valóban, ki ez a kicsi „én”, akit a tudomány és a művészet állandóan fel akar fedezni, s aki folyton attól szenved, hogy nemcsak én, hanem „mi” is szeretne lenni? Marx György már idézett írásában így fogalmazza meg tömören az emberiség múltját: „A sárkánygyilkok nagyságukért eladták fűrgességüket és rajtaszettek. A madarak benepesítettek az Óceán lakatlan szigeteit is, mozgékonyaságukért az értelemről kellett lemondaniuk... a cápák és a skorpiók a fejlődés izalmát eladták a történetetlen továbbélés biztonságáért... A központi idegrendszer, a lenyugzóan hajlékony és féltelmes labilis agy az emelőkben éri el legmagasabb fejlettségét... Mintegy 700 ezer esztendővel ezelőtti időkben maradtak fenn Afrikában és Ázsiában az ezer köbcentiméter térfogatot elcsőként megközelítő emberi koponyák. A csontok mellett pedig már ott hevernek a kavicsveszközök. Az új faj nyugtalan volt és „rámenős”... A homo sapiens pedig tizezer esztendő alatt jutott el a csiszolt kőbaltától a komputerig.”

Mitől ez a gyors fejlődés? A koponyaméretétől? Attól is. Az emberi kéz lehetőségeitől? Attól is. De legfőként attól a kavicstól és kőbaltától, amiből napjainkra kompuer lett. A majom fel tudja használni a faágat, a pók hálót tud fenni, a madár fészket építeni, de az ember képes előre elgondolni munkaeszközait és kitűzött terv szerint tudja elkészíteni. S ebben nemcsak az a nagyszerű, hogy így jobban le tudja igazítani a természetet, mint a többi élőlény. Még egy óriási

lehetőség szunnyad a munkaeszköz mélyén, a munkaeszköz „lelkében”. Orzi az eddig élt emberek minden közös tapasztalatát. A legalkalmazkodóbb állat is tehetetlen, ha teljesen új körülmények közé kerül, mert egész szervezetével kell lassan és hosszadalmasan idomulni a megváltozott viszonyokhoz. Az ember azonban nem a szervezetében, hanem munkaeszközeiben — majd később nyelvében, tagolt beszédében — őrzi tapasztalatait. S nemcsak a magáét, hanem minden elődjét, aki valamit csiszolt, változtatott, tökéletesített a munkaeszközökön. Nem az orra fújt lélektől, nem a világba-kivettség választási kényszerétől, hanem közös emberi tapasztalatainktól, közös tudásunktól, öröklött és továbbfejlesztett közös munkaeszközektől lett emberré az ember. Egyén, aki nem bújhat ki saját bőréből, nem lehet más, mint aki — s mégis csak együtt, az addig éltektől, s vele együtt éltektől lehet teljes emberré.

Ime, az emberi lét örök konfliktusa. Örök, de nem feloldhatatlan. A munkaeszközökkel, a természetből megismert anyagokkal és a mesterséges anyagokkal, a tagolt beszéddel, olyan tárgyakat, olyan műalkotásokat tudunk létrehozni, amelyek átélhetővé teszik számunkra a kollektív létet, azonososságunkat az emberiséggel. Egy darab kő, amit a szobrász megformált, egy párbeszéd, amit megszólaltatnak a színészek, egy vászon, színes vonalakkal és foltokkal — s a szemlélő, a néző, a befogadó már nemcsak ő, hanem a művész is, aki a tárgyaknak formát adott. Már egyszerre belülről is és kívülről, más ember szemével is szemléli a világot, saját emberi lehetőségeit, amivé akár ő is válhatott volna, de nem vált, mert csak egyedi és kurta lét áll rendelkezésére. Am, a művészet jóvoltából, most mégis kiléphet hétköznapi életéből. Az ember egyszerre „én” és „mi” lehet. Ez a művészet legnagyobb varázslata.

Bernáth László

Mi'yen ember az apám?

Meztláb megyek az utcán. A sarkon egy asszony fordul be. Megállok előtte.

— Néné kérem, merre laknak Szilágyiék? A negyvenkettes házat könnyen megtalálom. Zöld léckerítés van előtte. Az udvaron tornác. Kifeszített spárgákra futóba kúszik.

Egy öregember ül a virágágyak között. Lábat áztat. Megállok előtte. Árnyékom arcára vetődik.

Hangosan dobog a szívem. Az öregember néz, szemét összehúzza. Dús, fehér haja van, és nagyon kék szeme. — En vagyok a maga unokája — mondom, és a letaposott fűvet nézem a lavór körül.

Tiszta nyugalom száll meg. Úgy érzem, hogy most szép vagyok, és ő nem tud nekem ellenállni. Várom, hogy feláll, magához szorít, és azt mondja maradjak itt, nála.

Elképzelem, hogy virágokat fogok itt öntözni. Este, ha lemegy a nap. Nagynyaméknál is úgy szokták. És a fűszálakon, virágokon majd csillogni fognak a vízcseppek. — Te vagy a Kató Marcsa lánya? — kérdi az öregember. Egyik lábát kiveszi a lavorból, aztán visszarakja. Csobban a víz.

A nyitott konyhaajtóban egy kövér asszony jelenik meg. Nézek rá, és nem tudok megszólalni. — Mi az? — mondja, és megáll az öregember háta mögött.

— A Kató Marcsa lánya... — néz rám az öregember. Nem fordul meg. Most csak én látom az arcát. Kicsit féltősen mosolyog, és nekem megint a virágok jutnak az eszembe.

— Na hát! — mondja az asszony. — Honnét jöttél? Röviden, csattogva ejti ki a szavakat. Egy madár jut róla az eszembe, akinek egyszer az énekét az erdőben hallottam.

— Most itt vagyok a másik nagynyamnál — mondom. Szüntelen a hangom, és érzem, hogy most elvesztetem varázsszót. Már csúnya vagyok. A lábom poros, és az arcomon a naptól biztosan előbújnak a szeplők.

Megint a madár csattogását hallom.

— Tudja valaki, hogy ide jöttél?

— Erről a dologról velem soha nem beszélt senki — szólok, és lehajtom a fejem.

— Nincs is sok értelme — mondja az asszony. — Anyád később visszavonta, hogy a mi fiunk... szóval... mást nevezett meg...

— Ez nem igaz — mondom.

— Hány éves vagy? — szól közbe az öregember.

— Tizennégy múltam... És anyám nekem kiskoromban mindig ezt a nevet tanította — mondom egészen reménytelenül.

Az asszony vigasztal: — Szép lány vagy... Vigyázz magadra. Nehogy te is úgy jársz...

Sokáig csend van. Érzem, ha holnapig itt állnék, akkor sem beszélne hozzám többet. Kifelé indulok. Gyorsan jönnek utánam.

Kívül kerülök a kapun, és megfogom a léckerítést. Elés a hangom: — Hol lakik az apám? Szeretnék neki írni...

Az asszony felkapja a fejét: — Nézd csak... — hallom. — Micsoda követelőző!

Nem mozdulok. Dacosan nézek rá.

— Hát nézd meg a kezeit. — Az öregember halkán szól. — Nem látod? Egészen olyan...

— Nincs értelme — hallom ismét a csattogást. — Semmi értelme.

Megyek hazafelé. Csend van mögöttem. Tudom, még mindig ott állnak a kerítésnél, és figyelnek. Meg se fordulok.

Délután az utcákon ógyelgek. Többször elmegyek addig a sarkig, ahonnan láthatom a házukat.

Már esteledik, amikor meglátom az öregembert. Lassan, komótosan jön a hársfák alatt. Beállok egy kapumélyedésbe. Aztán elkísérem egészen a piactérig. Látom, megáll a dohányosbódénál. Előtte néhányan sortállnak.

Ekkor elhatározom, hogy valahogy majd az útjába kerülök. Leülök egy padra. El kell, hogy haladjon előttem. Ha visszafelé jön.

Tehénzsordá kolompol az utca végén. Hársfavirágok és meleg tejszag van a levegőben. A tehének kirohannak a sorból és megállnak a kapu előtt. Valahol vizet húznak. A kerek kút nyikorog.

Már nem látszik a nap. Csak a háztetők piros cserepeire süt. Vöröslenek a kövek.

Lépéseket hallok. Tudom, hogy ez csak ő lehet.

Nem nézek fel. Érzem, hogy ég az arcom. Mindenféle papírhulladék világít előttem a földön.

— „Nem fogok ráznézni, s ha nem ismer meg, hát akkor úgy is jó” — határozom el.

Két papucsom lábat látok, ahogy elsiet előttem.

Nem nyitom ki a szemem. De ekkor megszűnnek a lépések. Kicsit oldalt ülök, és eltakarom az arcom. Hát mégis! Ahogy közeledik, még jobban lehajtom a fejem.

— Csak nem sírsz? — kérdi, és megismogat.

Sokáig hallgatunk. Szivarra gyújt. Beszívom az édeskés illatot. A füstkarikák körül fogják csupasz térdemet, aztán szétoszlanak a sötétségben.

— Hallottam annak idején, hogy férjhez ment az anyád — mondja. — Legalább van tisztességes neved.

— Igen... — szólok. — Amikor kicsi voltam, engem is úgy hívtak, mint őt. Azért jöttem ma el, mert ezt a nevet tanította.

Nem válaszol, csak pöfékel.

— Vannak testvéreid?

— Négy.

— Hőha... Ez igen... És hogy bálnak otthon veled?

— Rosszul...

— Hát igen... Ez érthető — mondja lassan. — De te még nem ismered a világot, kislányom. Hetvenéves leszek, a fiam pedig... Sok örömd nem lenne benne, ha megismernéd.

Amíg beszél, oda se igen figyelek, hogy mit mond. Csak elképzelem, hogy milyen ember az apám. Talán kék szeme van... Magas, fekete hajú...

— Szeretnék neki írni — mondom.

Az öregember sóhajt. Enyhe kis sajnálatot érzek a hangzárban: — Szegény kislányom — mondja, és elindul.

Látja, hogy mozdulatlan maradok, és vissza szól: — A Vadalma utcában lakik. Főv park van a ház előtt...

Nagyon sokáig hallom a lépteit a kavicsos úton. Utána szeretnék szólni, mert a számot nem hallottam jól és eszembe jut, hogy el sem bacsóztott tőlem. Úgy ment el, mintha mindennap találkoznánk.

Nagynyám házában már ez a villany. Bolának az aítón. Ott vannak az asztalnál. A helyemre ülök és hallgatom.

— Mi az? — kérdi nagyapám. — Nem tudsz kö-

szönni?

Márton Klára